

HÜQUQİ ŞÜURUN STRUKTURU VƏ FUNKSİYALARI

Südəbə Hüseynova

Fəlsəfə İnstitutu

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

İctimai şüur - cəmiyyətin mənəvi istehsalının böyük bir hissəsini təşkil edən ictimai varlığın inikasıdır. Sosial hadisələrin inikasına və onun mənə dərinliyinə görə adi və nəzəri şüur da bir-birindən fərqləndirilir. Adi gündəlik şüur ictimai şüurun ən kütləvi forması olmaq etibarı ilə konkret ictimai varlığa, adi gündəlik həyata münasibətdə fərdlərin əldə etdikləri konkret biliklərə, təsəvvürlərə, insan birgəyaşayışına, milli və etnoqrafik xüsusiyyətlərinə, əxlaq normalarına, ailə və məişətə, həyat şəraitinə aid olan şüur səviyyəsidir. Elmi-nəzəri şüur sosial gerçəkliyin elmi və nəzəri cəhətdən sistemli və ümumiləşdirilmiş inikasıdır. O, daxili mahiyyətli qanun və kateqoriyalar vasitəsilə ifadə olunur.

Şüur əvvəldən verilmiş, yaxud mövcud olan beyin potensialı və bu potensialın düzgün istiqamətləndirilməsi ilə bağlıdır, ictimai şüur daha çox tərbiyə və cəmiyyət həyatında mövcud olan həyat tərzini ilə bağlıdır. Şüur amili ictimai şüur üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Lakin ictimai şüur daha çox fərdin ictimailəşməsi, yaxud sosiallaşması ilə bağlıdır. Belə ki, sosiallaşmayan yüksək səviyyəli fərdi şüur daha çox zərər verə bilər. Sosiallaşmış, yaxud ictimailəşmiş şüur isə həm lokal, həm də universal əhəmiyyətli şüurdur. İctimai şüuru gündəlik həyatla, bu həyatın aşladığı empirik, adi, yaxud kütlə şüurundan fərqləndirmək lazımdır. Bu baxımdan ictimai varlığın yaratdığı şüur heç də hələ ictimai şüur deyil. Adi, empirik, yaxud kütlə şüurudur. Bu şüurun tərkibində olan ictimailik elementləri isə adət-ənənə, arxetipiklik və mentalitetlə bağlıdır. Hərçənd bunlar heç də həmişəlik sabitliyə malik deyillər. Ya onların məzmununda tarixən bu və ya digər dəyişiklik əmələ gəlir, ya da bütövlükdə dəyişirlər. Buna görə nə adət-ənənəni, nə də mentaliteti və ona uyğun olaraq arxetipliyi mütləqləşdirmək, toxunulmaz bir şey kimi qəbul etmək olmaz (13).

İctimai şüur formaları eyni vaxtda meydana gəlməmiş, ictimai varlığın mürəkkəbləşməsi və insanın idrak qabiliyyətlərinin inkişafı və təkmilləşməsi nəticəsində bərqərar olmuşdur. Sosial funksiyalarına görə ictimai şüur formalarını 2 qrupa ayırmaq olar:

1) Sosial gerçəkliyin mənəvi-praktik mənimsənilməsinin baş verdiyi formalara (əxlaq, siyasi və hüquqi şüur);

2) Bütün ətraf aləmin mənəvi mənimsənilməsi formalarına (incəsənət, fəlsəfə, din, elm).

Hüquqi şüur – adamların, sosial qrupların, siniflərin hüquqa, qanunçuluğa, ədalət mühakiməsinə münasibətini, onların nəyin hüquqi və nəyin hüquqazidd olması haqqında təsəvvürlərini ifadə edən görüşlərin, ideyaların məcmusudur. İctimai şüur forması kimi hüquqi şüur hüquqi ideologiya, müəyyən sosial və elmi mövqelərə əsaslanan hüquqi görüşlər sistemidir. Adamların hüquqi hadisələrə münasibətdə vərdişləri, hissləri, emosiyaları hüquqi şüurun psixoloji cəhətidir. Hüquqi şüur ictimai şüurun ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarına tabedir. Hüquqi şüur cəmiyyətin, siniflərin və fərdlərin ictimai istehsal sistemində və sosial-siyasi quruluşda vəziyyətinin spesifik ifadəsidir. İctimai şüurun digər formaları, ilk növbədə siyasi şüur və əxlaq, habelə ictimai psixologiya da hüquqi şüura mühüm təsir göstərir (4, s.72).

İctimai şüurun əsas formalarından olan hüquqi şüurun struktur və funksiyalarının müəyyənləşdirilməsi üçün şüurun strukturu və funksiyalarını nəzərdən keçirmək lazımdır. Əlbəttə, nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, geniş məzmunlu elmi anlayış kimi şüur ilk növbədə psixologiya elminin ayrı-ayrı sahələrində, eləcə də fəlsəfə elminin müxtəlif sahələrində araşdırılır və onun elmi mahiyyəti açılır. Lakin hüquq psixologiyasında şüur anlayışının ümumi fəlsəfi aspektlərindən çox onun psixoloji məzmununa, fərdi şüurun inkişaf səviyyəsinə və təzahür xüsusiyyətlərinə diqqət yetirilir. Hüquq psixologiyasında bu cəhətə xüsusi diqqət yetirilməsi həm də şüurun ali idrak prosesi kimi əsas funksiyaları ilə əlaqədardır.

Şüur - psixi inikasın və özünütənzimlənmənin yüksək səviyyəsi olub, yalnız ictimai-tarixi varlıq olan insana xasdır. Empirik səviyyədə şüur fasiləsiz olaraq dəyişən hissi və əqli təsəvvürlər kompleksi, həmçinin subyektin şəxsi təcrübələrinin təzahürü kimi çıxış edir (10, s.264). Şüurun əsas xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

1) Şüur xarici aləm haqqında biliklərin məcmusundan ibarətdir;

2) Şüurun mühüm bir cəhəti mənlilik şüuru ilə bağlıdır: insan özünü dərk edir, “məhini”, “qeyri-məndən” ayırır, öz əməllərini və bütövlükdə özünü şüurlu surətdə qiymətləndirir;

3) İnsan qarşısına məqsəd qoyur və öz fəaliyyətini həmin məqsəd əsasında tənzim edir;

4) İnsanın münasibətləri şüurun mühüm bir cəhətini təşkil edir: şüurda intellektual olan affektiv olanla üzvü surətdə birləşir (2, s.30).

Şüurun strukturu sosial mədəni xarakterə malikdir. Fərdin şüurunun strukturu erkən yaş dövrlərində uşağın böyüklərlə ünsiyyəti prosesində formalaşır. İnsanların birgə fəaliyyəti fərdi şüurun strukturunu inkişaf etdirir. Şüurun strukturunun mahiyyəti

aşağıdakı amillər əsasında müəyyənləşir: sosial xüsusiyyət, refleksiya bacarığı və daxili dialoqizm, predmetlilik (8, s.96).

Şüurun strukturunun formalaşması əsas üç funksiya ilə bağlıdır: koqnitiv, tənzimetmə və kommunikativ. Bu funksiyalar bu və ya digər formada psixi inkişafın bütün mərhələlərində təzahür edirlər, lakin şüurun əmələ gəlməsi və inkişafı ilə onlar keyfiyyətə yeni xüsusiyyətlər kəsb edirlər. Koqnitiv funksiya yalnız şüur səviyyəsində biliklərin fəal, məqsədyönlü mənimsənilməsi kimi özünü göstərir. Koqnitiv funksiya fərdi şüurun ictimai şüurla üzvü əlaqəsini ifadə edir.

Tənzimetmə funksiyasının şüur səviyyəsində əsas xarakteristikası onun ixtiyari xarakter daşması ilə bağlıdır. Şüurun tənzimetmə funksiyası müxtəlif formalarda həyata keçirilir: a) şüurlu məqsəd fəaliyyət prosesində özünəməxsus etalon rolunu ifadə edir, insan öz işinin nəticəsini onunla tutuşdurur, öz səhvlərini müəyyən edir və onları aradan qaldırır, yəni əks əlaqə yaradır; b) insanın fəaliyyəti onun iradəsinin təzahürü kimi həyata keçirilir, o, iradi səy göstərərək qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırır, onun bütün bilik və istedadını şüurlu məqsədin həyata keçirilməsinə tabe edir.

Şüurun kommunikativ funksiyası isə insanların bir-birilə ünsiyyəti prosesində formalaşır. Kommunikativ funksiya bir tərəfdən insanlar arasında bilik mübadiləsi, onların bir-birinin təcrübəsini mənimsəməsi, digər tərəfdən bir-birinin davranışını qarşılıqlı surətdə tənzim etməsi prosesi kimi həyata keçirilir, yəni bir adamın şüurunun formalaşmasında onlarla adam iştirak edir (2, s.30).

Nəzərə almaq lazımdır ki, şüurun ayrı-ayrı funksiyaları hüquqi şüur kontekstində özünə məxsus təzahürlərə malik olur. İctimai şüurun forması kimi çıxış edən hüquqi şüur özünün tənzimetmə, kommunikativ funksiyalarını sosial normalar daxilində deyil, hüquqi normalar aspektində təzahür etdirir. Bu baxımdan Q.Allahverdiyev haqlı olaraq göstərir ki, “hüquqi şüur təkcə məcburetə demək deyildir. O, mövcud cəmiyyətdəki ictimai münasibətlərin spesifik hüquqi növünün ideya ifadəsi olmaqla, mürəkkəb məzmunu malikdir. Burada hüquqa və qanuna hörmət etmək məharəti, fərdin dövlətə və digər insanlara münasibətdə öz öhdəliklərini yerinə yetirməsi, həyatını cinayətdən kənar qurması mühüm yer tutur. Deyilənlərlə yanaşı hüquqi şüur şəxsi ləyaqət hissini, vicdanı, daxili iradəni, intizamı, insanların bir-birinə və dövlətə hörmətini, habelə dövlətin onlara ehtiramını əhatə edir” (1, s.166).

Müəllifin fikirləri ilə razılaşmamaq olmur. Lakin bir məqamı qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi şüura mövcud cəmiyyətdəki ictimai münasibətlərin spesifik hüquqi növünün ideya ifadəsi olması ilə yanaşı, həm də fərdin özünəməxsus münasibətinə transformasiya etmək cəhdi kimi də qiymətləndirmək olar. İnsanın hüquq normalarına münasibəti onun tələbatları kontekstindən də qiymətləndirilməlidir. Çox zaman ortaya çıxan çatışmazlıqlar fərdin münasibətlər sistemi və sosial imperativləri ilə şərtlənmiş tələbatların ödənməməsindən qaynaqlana bilər.

Şüurun bütün funksiyaları hər hansı bir fərddə normal səviyyədə özünü biruzə verirsə onda, heç şübhəsiz, hüquqi şüur da öz yerində olacaqdır və belə şəxsdən hüquqa, qanuna, əxlaqa zidd davranış gözləmək çətindir. Lakin başqa şəxslərdə, məsələn, şüurun tənziometmə funksiyası ya lazımi səviyyədə inkişaf etməzsə, yaxud pozulmuş olarsa, onda belələrində cinayət şüurunun əmələ gəlməsi və təzahürü üçün əlverişli zəmin yaranmış olur. Bununla bərabər, həmin şəxslərdə hüquqi şüurun lazımi səviyyədə inkişaf edəcəyini, onların davranış və rəftarında özünü mütəmadi surətdə biruzə verəcəyini də gözləmək çətindir. Çünki, belələrində “şüurlu məqsəd” və həmin məqsədə uyğun olaraq davranış və hərəkətlərini tənzim etmək özünü zəif surətdə biruzə verir.

Bu baxımdan professor Ə.S.Bayramov və professor B.H.Əliyev göstərirlər ki, “şüurun tənziometmə funksiyasındakı çatışmazlıqlar cinayət şüurunun və cinayi davranışın təzahürləri üçün zəmin ola bilər. Ayrı-ayrı şəxslər öz hüquq və vəzifələrini müxtəlif səviyyədə dərk edir və bir-birindən fərqli şəkildə yerinə yetirirlər. Çünki hər bir şəxs davranış və fəaliyyətin hüquqi tənzim sisteminə özünə məxsus şəkildə və ya səviyyədə qoşulur. Bəzi şəxslər buna fəal surətdə qoşulur, bu halda onların müəyyən maraq və meyilləri, daxili təhrikləri onların davranış və əməllərinin xarakter və istiqamətini təyin edir, başqa sözlə, onlarda hüquqi şüur öz tənziomlayıcı funksiyasını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir” (3, s.355).

Lakin hər bir konkret şəraitdə xarici və daxili amillərin təsirinin çulğlaşması başqa-başqa ola bilər. Yəni şəxsiyyətin davranış və əməllərinin hüquqi cəhətdən şərtlənməsi, ilk növbədə hüquq qaydalarının məzmun və formasından, müəyyən sanksiyaların mövcudluğundan, həm də hüquq mühafizə orqanlarının həmin qaydalara əməl edilməsini həm təşkilati, həm də məcburetmə yollarının köməyi ilə həyata keçirməsindən asılıdır. Burada adamlarda hüquqi şüurun inkişafına istər məktəb illərində, istərsə də müəyyən fəaliyyət sahəsi ilə məşğul olduğu dövrdə hüquqi davranış qaydaları və hüquq normaları barədə dəqiq və aydın məlumatların çatdırılması da çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bir sıra hallarda ayrı-ayrı şəxslərdə hüquqazidd davranışın, əməl və hərəkətlərin özünü biruzə verməsi onların hüquq normalarına nabaləddiyindən irəli gəlir. Bəzən belələrini hüquqazidd davranışına, yaxud əməl və hərəkətinə görə cəzalandırmağa çalışırlar. Lakin ona hüquq normaları barədə, yəni onun müxtəlif şəraitlərdə özünü necə aparmaq qaydaları barədə məlumat verilmir, ən başlıcası ona izah edilmir ki, həmin qaydalara əməl etməmək nə kimi hüquqazidd nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Qeyd olunmalıdır ki, hüquqi şüurun formalaşmasında mənlik şüuru da mühüm rol oynayır. Fərdin mənlik şüurunun adekvat istiqamətdə formalaşması, onun özü haqqında təsəvvürlərinin düzgünlüyü bu və ya digər səviyyədə hüquq şüura təsir göstərir. Təbii ki, burada hüququn və əxlaqın azadlığı da mühüm rol oynayır. Hüququn və əxlaqın azadlıq ilə qarşılıqlı əlaqələrinin möhkəmlənməsində subyektin mənlik şüuru əhəmiyyətli rol oynayır. Bu onunla şərtlənir ki, fərdin hüquqi və mənəvi ünsiyyəti,

fəaliyyəti prosesində ondan kənar qərarlaşan sosiomədəni formalar mənlik şüuru vasitəsilə insanın daxili aləminə yönəlir. Mənlik şüurunda fərdin ümumi yetkinliyi, cəmiyyətdə yeri, hərəkətlərinin törədə biləcəyi nəticələr haqqında daha dəqiq təsəvvür və qiymətləndirmə həyata keçirilir. Bu pillədə insan, cəmiyyətin onun davranışına verdiyi tələbləri, öz ictimai borcunu və məsuliyyətini daha dərinlən başa düşür. Bu məqam onda hüquq və əxlaqın qovuşaraq, azadlığa yaxınlaşmasına müsbət təsir göstərir (1, s.167).

Hüquqi şüur ümumi - koqnitiv, tənzimetmə və kommunikativ funksiyalarla yanaşı xüsusi - dərk etmə, qiymətləndirmə və hüquqi tənzimləmə funksiyalarını da həyata keçirir. Hüquqi şüurun əsas funksiyaları ilə yanaşı əlavə funksiyaları kimi proqnostik, tərbiyələndirici, praktiki, modelləşdirmə və digər funksiyaları da mövcuddur. Hüquqi şüurun dinamikasının öyrənilməsi onun funksiyalarının analizi ilə bağlıdır (10, s.289).

Hüquqi şüur ictimai şüura xas olan ümumi xüsusiyyətlərə malikdir. Hüquqi şüur hüquqi biliklər, hüquqa münasibət və hüquqi davranışlar əsasında formalaşır. Hüquqi şüurun strukturu və funksiyaları ictimai şüurun strukturu və funksiyalarını daşımaqla yanaşı özünəməxsus funksiyalara da malikdir. Hüququ şüurun strukturu erkən yaş dövrlərində, insanın daxil olduğu sosial qrupların, ictimai və mədəni mühitin təsiri altında formalaşır. Hüquqi şüurun strukturu sosial xüsusiyyətə malikdir (11, s.201).

Hüquq psixologiyası üzrə tanınmış mütəxəssis V.L.Vasilyev hüquqi şüurun əsas komponentlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirir:

- maddi aləm (obyekt, əşyalar), mənsubluq (yəni xüsusi, şəxsi və dövlətə mənsubluq) keyfiyyəti kəsb edir, insan şüurunun inkişafı sayəsində bu cəhəti aydın dərk edir;
- başqa insanlar hüquq normalarına uyğun olaraq özünün mövcudluğu, tamlığı və mənəvi ləyaqəti ilə vəhdətdə dərk edilir;
- şəxsiyyət öz əməllərini və mənəvi keyfiyyətlərini cəmiyyətin hüquq normaları və qanunlarına uyğun olaraq dərk edir. Yəni əməl və hərəkətlərində qanunun tələblərinə riayət edir (3, s.209).

V.L.Vasilyev ictimai şüurun formalarından biri kimi hüququ şüurun aşağıdakı əlamətlərə malik olduğunu qeyd edir:

- hüquqi şüur nəinki sosial gerçəkliyi əks etdirir, həm də ona fərqli surətdə təsir edir və insanların sosial-iqtisadi münasibətlərinin yüksək inikas səviyyəsi olub, həmin insanların yaşadığı cəmiyyətin qanunlarında öz ifadəsini tapır;
- hüquqi şüur həmişə ikinci siqnal sistemi vasitəsilə ifadə olunur, yəni insanların nitq vasitəsilə ifadə olunan fikri fəaliyyəti hüquqi şüurun mexanizmini təşkil edir, bununla da o, ictimai münasibətləri tənzim edən hüquqi biliklər və anlayışlar sistemini əks etdirir;

- hüquqi şüür onun konkret daşıyıcıları olan, konkret insan şəxsiyyəti, qrup və cəmiyyət olmadan mövcud ola bilməz. Hüquqi normaların dərk olunmasının ümumi cəhətlərinə görə cəmiyyətdə müəyyən insan qrupları əmələ gəlir və bu zəmində də qrup müəyyən sosial biliklər, tarixi dövrlər üçün xarakterik olan qrup hüquqi şüür kateqoriyası əmələ gəlir (3, s.211).

Deyilənlərdən aydın olur ki, hüquqi şüür nəinki öz mexanizminə görə, həm də öz sosial məzmununa görə çox mürəkkəb struktura malikdir.

Şəxsiyyətin hüquqi şüurunun nəticəsi olan hüquqi davranışın strukturunu müəyyən edən əsas amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Koqnitiv – bilik;
2. Emosional – qiymətləndirmə;
3. Davranış münasibətləri.

Tədqiqatçılardan A.R.Ratinov isə hüquqi şüurun funksional strukturunu aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir (11, s.211).

Hüquqi şüurun funksional strukturunu

Hüquqi şüurun əsas funksiyaları	Psixoloji amilləri	Funksiyalaşmanın nəticələri	Empirik göstəriciləri	Kəmiyyət xüsusiyyətləri
İdraki	İntellektual	Hüquqi hazırlıq	Hüquqi biliklər və bacarıqlar	Məlumatlılıq səviyyəsi
Qiymətləndirmə	İntellektual-emosional	Hüquqa və onun praktiki tətbiqinə qiymətləndirici münasibət	Qiymətləndirici mühakimələr (rəylər)	Həmrəylik səviyyəsi
Tənzimləmə	İntellektual-emosional-iradi	Hüquqi meyillər və yönümlər	Davranış mövqeləri (qərarlar)	Sabitlik səviyyəsi

Hüquqi şüurun bir sıra formaları fərqləndirilir: elmi hüquqi şüür, gündəlik hüquqi şüür, peşəkar hüquqi şüür. Gündəlik hüquqi şüür əsasən mövcud həyat şəraitinin təsiri və şəxsi təcrübələr əsasında formalaşır. Bu zaman hisslər, emosiyalar kimi psixoloji elementlər əsaslı rola malik olur. Elmi hüquqi şüür geniş və dərin hüquqi ünsiyyət əsasında formalaşır və onun mahiyyəti nəzəri hüquqi biliklərlə bağlı olur. Peşəkar hüquqi şüür hüquqşünaslara xas olub ümumi təhsil və təcrübə hazırlıq tələb edir. Bu zaman mənəvi elementlərlə hüquqi normaların praktik dərk edilməsi və tətbiqinə dair bilik və bacarıqlarla əlaqəli olur.

Subyektiv əsaslarda hüquqi şüurun ictimai, qrup və fərdi formaları da fərqləndirilir (12, s. 87).

Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi şüurun formalaşması həm də şəxsiyyətin fərdi xarakteri ilə sıx bağlıdır, lakin araşdırmalar göstərir ki, bəzən həm sağlam hüquqi şüura və hüquqi davranışa malik olan insanlar, həm də hüquqazidd, cinayətkar davranışlı insanlar eyni xarakterə malik ola bilərlər, onların davranışlarındakı fərq bilavasitə sosial mühitlə bağlı olur. Bununla yanaşı cəmiyyətdə referent, yaxud qeyri-referent qruplarda fərqli fərdi-psixoloji xarakterə, lakin uyğun davranış yönümünə malik insanlara daha çox rast gəlmək mümkündür. Məsələn ailə, iş, məktəb kollektivi və s. sosial qruplarda yüksək hüquqi şüur və davranışa malik fərqli fərdi xüsusiyyətli insanlar olur, həmçinin hər hansı bir cinayətkar qrupa daxil olan insanlar fərqli fərdi xüsusiyyətlərə malik olurlar.

Deyilənlərə əsasən qeyd etmək olar ki, fərdi hüquqi şüur biliklər, tərbiyə, ənənələr, fərdin böyüdüüyü sosial mühitin mənəvi xüsusiyyətləri əsasında formalaşır. Hüquqa riayət edən insanlarla hüquqazidd davranışlı şəxslərin hüquqi şüurunda fərqlər müəyyən edilmişdir .

Bu sahədə aparıcı tədqiqatçılardan olan hüquq elmləri doktoru, professor F.Y.Səməndərov hüquqi şüurun üsürlərini müəyyənləşdirərkən qeyd edir ki, “Hüquqi şüurun üsürü kimi ictimai iradənin formalaşması ictimai mənafenin idrakı ilə bağlıdır. Bu kifayət qədər yetkinliyə malik olan cinayət hüquqi şüurun püxtələşməsinə nəzərdə tutur... Cinayət hüquqi şüur, onun qiymətləndirici elementi ancaq iradəvi üsür vasitəsilə fəallaşır. Cinayət hüquqi şüur ictimai şüurun formaları içərisində siyasi və mənəvi şüurla yaxın əlaqədədir... Cinayət hüquqi şüur mənəviyyatla sıx əlaqədə inkişaf edir. İnsanların sosial fəaliyyətinə, onların davranışına, eləcə də hüquqi fəaliyyətinə həmişə mənəviyyatla qiymət verilir. Buna görə də ictimai həyatda insanların cinayət hüquqi ideyaları və baxışları eyni zamanda onların mənəvi baxışlarını, təsəvvürlərini ifadə edir... Mənəvi prinsiplərin cinayət hüquqi baxışlarda ifadə olunması həm də cinayət hüquqi şüurla mənəvi şüurun birləşməsi, eyni mənəvi kəsb etməsi deyildir. Mənəviyyat insanların ictimai həyatda bütün iradəvi davranışına qiymət verir. Mənəviyyat cəmiyyətdə qənimətçiliyi, müftəxorluğu, şərəf və ləyaqətə ziyan yetirən hər cür əməli pisləyir” (6, s.93).

Sonda belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, hüquqi şüurun strukturunda şüurun funksiyaları mühüm yer tutur. Bu qənaət ona görədir ki, hüquqi şüur ictimai şüurun bir formasıdır və ictimai şüurda baş verən dəyişikliklər, o cümlədən sosial imperativlər və koqnitiv metamorfozların dəyişməsi insanların adaptasiya qabiliyyətini zəiflədir və onların yeni hüquqi sistemin normativlərini mənimsəməsinə çətinləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyev Q. Hüquqla əxlaqın qarşılıqlı tamamlanması və onun azadlığa təsiri // Dövlət idarəçiliyi, Bakı, 2009, №1, s.166-172
2. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı: Maarif, 2003, 546 s.
3. Bayramov Ə.S., Əliyev B.H. Hüquq psixologiyası. Bakı: Təhsil, 2012, 656 s.
4. Hüquq ensiklopedik lüğəti. Bakı: 1991, 502 s.
5. Məmmədşadə V. Hüquq düşüncəsi və cəmiyyətin hüquqi savadı. Palitra qəz., Bakı, 2011, 11 s.
6. Səməndərov F.İ. Hüquqi şüur və cinayət hüquq yaradıcılığı. Bakı: Qanun, 1996, BDU, 283 s.
7. Səməndərov F.İ. Cinayət hüquqi şüur və onun funksiyaları haqqında // Bakı Universitetinin Xəbərləri, Bakı, 1995, № 1, s. 28.
8. Белканов Е.А. Структура и функции правосознания. Дис ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 1996, 145 с
9. Платанов К.К. О системе психологии. М.: 1972, с. 125-130
10. Психология. Словарь. Москва: Политической литература, 1990, с. 368
11. Ратинов А.Р. Структура правосознания и некоторые методы его исследования. М.: 1981, с. 201-214
12. Суслов В.А. Структура правосознания // Правоведение, 1997, № 2, с. 85-89.
13. www.xalqgazeti.com/az/news/analytics

Резюме

Структура и функции правосознания

Судаба Гусейнова

*Институт Философии
Национальной Академии Наук Азербайджана*

В статье анализируются структура и функции правосознания как формы общественного сознания. Отмечается, что формирование структуры сознания связана с тремя функциями: познавательной, регулятивной и коммуникативной. Если все функции сознания проявляются у индивида на приемлемом уровне, то, без сомнения, правосознание будет в норме и трудно будет ожидать от такого человека поведения, противоречащему законам морали. В случае недостаточного развития или нарушения какой-либо функции сознания, создается благоприятная почва для возникновения преступного сознания.

Ключевые слова: сознание, общественное сознание, право, правосознания

Summary

Structure and functions of legal awareness

Sudaba Huseynova

Institute of Philosophy

Azerbaijan National Academy of Sciences,

The article analyzes the structure and functions of the sense of justice as a form of social consciousness. It is noted that the formation of the structure of consciousness is associated with three functions: cognitive, regulative and communicative. If all the functions of consciousness appear in the individual at an acceptable level, then, without a doubt, the sense of justice will be normal and it will be difficult to expect from such a person behavior contrary to the laws of morality. In the case of insufficient development or violation of any function of consciousness, a favorable ground is created for the emergence of criminal consciousness.

Keywords: consciousness, social consciousness, law, legal consciousness